

УДК 378.015.3

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ВИКЛАДАЧА ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Галина Микитюк

*Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ 01601, Україна, E-mail: rec@npu.kiev.ua*

Досліджуються проблеми гуманізації навчального процесу у вищій педагогічній школі. Обґрунтовано важливість розвитку особистості студента як майбутнього вчителя. Необхідною умовою цього є високий рівень психологічної компетенції викладача. Психологічна компетенція є показником його професіоналізму і педагогічної майстерності та визначає характер взаємин зі студентами. На основі аналізу результатів дослідження серед студентів і викладачів педагогічного коледжу зроблений висновок про необхідність підвищення рівня психологічної компетенції викладачів вищих навчальних закладів і вказано конкретні шляхи його здійснення.

Ключові слова: гуманізація освіти, психологічна компетенція, взаємини викладачів і студентів.

Гуманізм, як відомо, передбачає таке ставлення до людини, яке перейняте турботою про її благо, повагою до її гідності, людяності. В умовах реформування освіти в Україні особливо проникливо звучать слова К.Д.Ушинського про те, що “найголовніше завжди залежатиме від особи безпосереднього вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем” [1, с.41]. Формування творчої, достатньо самореалізованої особистості майбутнього вчителя – головне завдання педагогічної освіти, розв’язання якого значною мірою залежить від викладача вищого педагогічного навчального закладу. Він постає в ролі “вчителя вчителів”, педагогічні діяння якого позначаються не лише на особі студента, а й опосередковано через діяльність майбутнього вчителя на особистостях дітей. Викладач повинен усвідомлювати, що тут навчається майбутнє освіти, педагогіки.

Звичайно, важливе значення для удосконалення рівня педагогічної освіти має і запровадження в навчальний процес сучасних інформаційних технологій, і вдосконалення навчальних планів та програм, і забезпечення новітньою літературою, і покращення умов життя студентів тощо. І все ж передусім від викладача, високого рівня його професіоналізму, педагогічної майстерності, доброчинних якостей, гуманістичної налаштованості на розвивальну педагогічну взаємодію залежить рівень педагогічної освіти.

Гуманізація педагогічного процесу покликана здолати невиправданий дидактичний гегемонізм у вищій школі, навчальні завдання якого повністю

усувають виховну мету – формування майбутнього вчителя, як особистості. Результатом деперсоналізації та знеособлення навчання у педагогічному навчальному закладі є дипломований молодий вчитель, який не має творчої ініціативи, над яким тяжіють педагогічні догми та професійні стереотипи, який невпевнений у собі та обмежений внутрішньоособистісними конфліктами. Студент засвоює досвід авторитарного педагогічного центрризму, який визначатиме згодом його майбутню педагогічну поведінку.

Одним із чинників гуманізації навчального процесу в педагогічному навчальному закладі є, на наш погляд, високий рівень психологічної компетентності викладачів, яка є складовою їх загальної психологічної культури (Н.В.Чепелева). Недостатній рівень психологічних знань є причиною багатьох помилок і недоліків педагогів, зокрема перебільшення ролі пам'яті у процесі навчання поряд з недооцінкою мислення, недемократичний стиль спілкування, який є причиною різноманітних ускладнень у взаєминах з вихованцями, наявність стереотипів у сприйманні та оцінюванні тих, хто навчається.

Зрозуміло, що психологічні знання викладача можуть існувати в різних формах: психологічна інформація, яка засвоєна ним протягом навчання в педагогічному навчальному закладі та шляхом самоосвіти; психологічна компетенція як особистісне надбання, яке виявляється в психологічних настановах і цінностях; втілення знань психологічних закономірностей і власної психологічної компетенції в повсякденне життя і педагогічну практику. Психологічна компетенція викладача реалізується, насамперед, у його взаєминах зі студентами. Тому характер міжособистісних взаємин, які формуються у системі “студент – викладач”, потрібно розглядати як один із критеріїв оцінки психологічної компетенції викладача, рівня усвідомленості, адекватності та дієвості його психологічних знань.

Про невисокий рівень психологічної компетенції викладачів педагогічного коледжу свідчать результати нашого дослідження. Цінність взаємин “студент – викладач” для педагогів суттєво менша (коефіцієнт регресії +0,12, рівень значущості $\alpha = 0,05$), ніж для студентів (+0,31, при $\alpha = 0,05$). Викладачі мають потребу в спілкуванні зі студентами (91,2%), водночас ця потреба часто не знаходить відгуку в студентів. Якщо ж спілкування ініціюється викладачем, то є малопродуктивним і не завжди досягає цілей унаслідок відомих бар'єрів спілкування (неузгодженість цілей та інтересів суб'єктів спілкування; мотиваційно-ціннісна невідповідність; статусно-рольова відмінність; смисловий бар'єр тощо). Нормативність спілкування задається, зазвичай, викладачем, який репрезентує перш за все себе. Непокоїть те, що лише 23,7% викладачів усвідомлюють наявні труднощі у взаєминах зі студентами, з них 72,2% усю вину за ці труднощі “покладають” виключно на студентів (“Студенти безвідповідально ставляться до своїх обов'язків”, “Не рахуються з часом викладача”, “Своєю поведінкою змушують робити зауваження під час занять” і т.п.). Деякі викладачі (9,8%)

сприймають взаємини зі студентами як процес двосторонній і труднощі пов'язують з обома суб'єктами взаємодії.

Наведемо результати дослідження гуманістичних настанов викладачів і студентів педагогічного коледжу (обстеженням було охоплено бідше 400 студентів і 38 викладачів). У дослідженні використано модифікований тест А.Махрабієва та Н.Енштейна [3].

Таблиця 1

Гуманістичні настанови викладачів і студентів педагогічного коледжу
(усереднені показники в балах)

Суб'єкти педагогічної взаємодії	Гуманістичні орієнтації та емпатійні тенденції	Середнє квадратичне відхилення
Студенти 1-го курсу	23,16	4,87
Студенти 2-го курсу	22,69	5,64
Студенти 3-го курсу	23,69	4,34
Студенти 4-го курсу	23,17	4,34
Викладачі	24,67	4,55

Хоч індивідуальна варіація в показниках гуманістичних орієнтації та емпатійних тенденцій в усіх категоріях обстежуваних помітна (середнє квадратичне відхилення в межах 4,34 – 5,64), викладачі за цим критерієм суттєво не відрізняються від студентів (усереднений показник 24,67 балів). Високий рівень гуманістичних орієнтацій і емпатійних тенденцій притаманний лише 14,5% педагогів. Натомість, 17,3% із них мають низький рівень, решта – середній. Все це позначається, на наш погляд, на характері взаємин у системі “студент – викладач”.

Вибір діалогічної стратегії комунікативної взаємодії зі студентами визначається, насамперед, рівнем психологічної компетенції та загальної психологічної культури викладача, яка повинна передбачати бодай таку програму-мінімум:

- усвідомлення практичних завдань вищої педагогічної школи, які можуть вирішуватися психологічними засобами;
- розуміння своєрідності психологічного аналізу вчинків і діяльності студентів;
- засвоєння знань про психологічні особливості студентського віку та науково-психологічні основи становлення особистості майбутнього вчителя протягом професійного його навчання;
- опанування науковими методами діагностики індивідуальних психологічних особливостей студента та показників його особистісного і професійного зростання;
- активізація самопізнання та професійно-педагогічного самовдосконалення тощо.

Психологічна компетенція викладача є передумовою високого рівня його професіоналізму, педагогічної майстерності. Без сумніву, профе-

сіоналізм та майстерність педагога здобувається внаслідок його цілеспрямованості та активності, самостійності педагогічного мислення, реалізації запланованої програми професійно-педагогічної дії. Особливе значення при цьому має мотивація педагогічної діяльності та професійної самоосвіти, самовдосконалення.

Як відомо, психологічна компетенція викладача є наслідком його психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, ментально-духовного осягнення соціального досвіду і власного життєвого надбання у стосунках із навколишнім світом. Психологічна компетентність педагога потребує водночас суттєвого збагачення і коригування [4]. По-перше, підвищення рівня психологічних знань про педагогічну діяльність, особистість педагога і тих, хто навчається. По-друге, формування операційних сторін професійного мислення педагога і, передусім, професійного самоаналізу та соціально-перцептивних здібностей. Психолого-педагогічних знань, набутих у студентські роки недостатньо, а педагогічний досвід сам по собі не підвищує рівень психологічної компетентності педагога. У викладача має бути цілком усвідомлена позитивна мотивація до психологічної самоосвіти. На жаль, пілотажне вивчення читацьких формулярів педпрацівників коледжу свідчить про інше: тільки 17 % викладачів скористалися протягом навчального року бодай одним джерелом літератури психологічного змісту. А літературу в якій висвітлюються проблеми психології вищої школи, зокрема психологічні основи підготовки майбутнього вчителя в умовах педагогічного навчального закладу, опрацьовують лише викладачі психології та педагогіки.

Відповідаючи на запитання анкети, 86,3% викладачів зазначили, що знайомляться з новітніми психолого-педагогічними дослідженнями у фахових часописах, однак назвати бодай одну актуальну проблему, яку розробляє сучасна психологія вищої школи, змогли лише 20,4% із них. Таке нехтування науково-теоретичними здобутками вітчизняних і зарубіжних вчених – спеціалістів із психології та педагогіки вищої школи, без сумніву, позначається на ефективності навчального процесу в педагогічному навчальному закладі та якості підготовки майбутніх педагогів. До актуальних завдань психології вищої школи належать:

- розробка психолого-педагогічної моделі фахівця з вищою освітою з врахуванням профілю спеціальності та освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр);
- дослідження психологічних особливостей структури та змісту діяльності студентів і викладачів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та пошук шляхів підвищення її ефективності;
- визначення динаміки і закономірностей становлення особистості майбутнього спеціаліста протягом періоду професійного навчання;
- виявлення психолого-педагогічних передумов успішного опанування спеціальністю і розробка проблеми профорієнтації та профвідбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів;

- розробка критеріїв і показників професійного становлення і особистісного зростання майбутнього спеціаліста та відпрацювання надійних методів їх діагностування;
- встановлення механізмів адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищій школі та формування психологічної готовності випускників до самостійної професійної діяльності;
- виявлення закономірностей та розробка шляхів оптимізації професійно-педагогічного спілкування і налагодження розвиваючої взаємодії викладачів і студентів;
- дослідження соціально-психологічних особливостей функціонування студентської академічної групи і механізмів її впливу на особистість студента;
- розробка психологічних основ формування педагогічної майстерності та педагогічно-наукової творчості викладача вищої школи.

Для підвищення психологічної компетенції викладачів вищої школи як чинника гуманізації навчального процесу треба, на наш погляд, по-перше, налагодити чітку систему підготовки викладачів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Перспективним є навчання майбутніх викладачів у магістратурі, де особливу увагу приділяють психолого-педагогічній підготовці. Позитивним є досвід Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, де магістрів готують майже з усіх педагогічних спеціальностей. По-друге, у вищих навчальних закладах має функціонувати психологічна служба, одним із напрямків роботи якої є проведення заходів щодо пропаганди психологічних знань серед педагогічних працівників, підвищення рівня психологічної культури педагогів.

Заради підвищення рівня психологічної компетентності викладачів у Коломийському педагогічному коледжі Прикарпатського університету імені Василя Стефаника проводяться психолого-педагогічні методичні семінари на такі теми: “Психологічні особливості різних форм організації навчання у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації”, “Психолого-педагогічні передумови диференціації навчання в педагогічному коледжі”, “Гуманізація навчального процесу в педагогічному навчальному закладі” та ін. Провідні фахівці університету в галузі психології читають лекції на актуальні теми сучасної психологічної науки, проводять з групами викладачів психологічні тренінги, зокрема тренінги спілкування. Особливу увагу приділяють взаєминам викладачів зі студентами: щосеместру проводять опитування студентів, які виявляють труднощі в професійно-педагогічному спілкуванні, працює психологічний консультант для студентів і викладачів. Все це, на думку викладачів і керівництва педагогічного коледжу, сприяє гуманізації вищої педагогічної освіти, поліпшенню якості підготовки майбутніх педагогів.

1. Ушинський К. Твори: В 6-и т. К., 1952. Т.1.
2. Чепелева Н. Психологічна культура вчителя // Психологія: Зб. наук. праць. К., 1999. Вип. 4 (7). С.22-26.
3. Методика изучения коллектива, общения, личности: В 2-х ч. Абакан, 1990. Ч.2.
4. Козиев В. Психологическая компетенция учителя в контексте взаимоотношений учителя и учащихся // Профессиональные потребности учителя и психолого-педагогические знания: Сб. науч. труд. М., 1989. С.41.

PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER AS A FACTOR OF HUMANISATION OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Galyna Mykytiuk

*National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov,
Str. Pyrogov, 9, Kyiv 01601, Ukraine, E-mail: rec@npu.kiev.ua*

The article under consideration deals with the problem of humanisation of pedagogical process. The author of the article states that the future teacher first of all must be a personality. The teacher must be a good psychologist and be psychologically competent. The teacher has to promote the atmosphere of mutual understanding between him (her) and the pupils or students.

The author's results of investigation among the students and teachers of pedagogical college show a low level of their psychological competence. Meanwhile the psychological competence of the teacher is a precondition of his (her) high level of professional and pedagogical master skills. The author makes a conclusion that it is necessary to rise a psychological competence of teachers of Higher Educational establishments.

Key words: psychological competence, relation, interrelation, humanisation of education.

Стаття надійшла до редколегії 09.2001

•
Прийнята до друку 15.10.2001